

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HARBIY-TEXNIK TERMINLARNING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMI

Toshmamatov Abbosjon Ermamat o'g'li

Master's degree student at the university of exact and social sciences.

e-mail: abbosjontoshmamatov0@gmail.com

I.A. Jurayeva

Supervisor. (DSc)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20157730>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi harbiy-texnik terminlarning leksik-semantik xususiyatlari qiyosiy-lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot harbiy-texnik terminlarning semantic tuzilishi, guruhlanish tamoyillari, sinonimiya va polisemiya hodisalari hamda terminologik aniqlik masalalarini aniqlashga qaratilgan. Harbiy-texnik terminologiya alohida terminlar yig'indisi emas, balki o'zaro bog'langan, funksional va ierarxik munosabatlarga ega bo'lgan tizim sifatida talqin qilinadi.

Tadqiqot davomida terminlarni leksik-semantik guruhlariga ajratish orqali ularning mazmuniy aniqligini ta'minlash imkoniyatlari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, harbiy terminologiyada sinonimik va ko'p ma'noli birliklarning mavjudligi harbiy muloqotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan semantik nomuvofiqlik manbai sifatida tahlil qilinadi. Olingan natijalar harbiy terminologiyani standartlashtirish va tarjima jarayonlarini takomillashtirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: harbiy-texnik terminlar, leksik-semantik tahlil, semantik aniqlik, sinonimiya, polisemiya, terminologik tizim.

LEXICAL-SEMANTIC SYSTEM OF MILITARY-TECHNICAL TERMS IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. This article presents a comparative linguistic analysis of the lexical-semantic features of military-technical terminology in English and Uzbek. The study focuses on the semantic structure of military-technical terms, principles of their classification, as well as issues of synonymy and polysemy. Military-technical terminology is interpreted not as a random set of terms, but as a coherent system characterized by functional and hierarchical relations.

The classification of terms into lexical-semantic groups makes it possible to ensure terminological precision and conceptual clarity. Particular attention is paid to the presence of synonymic and polysemous units as potential sources of semantic ambiguity in military communication. The results of the study are of significant theoretical and practical importance for the standardization of military terminology and the improvement of translation practices.

Keywords: military-technical terms, lexical-semantic analysis, semantic precision, synonymy, polysemy, terminological system.

Kirish. Zamonaviy harbiy sohaning texnologik rivoji harbiy-texnik terminologiyaning jadal yangilanib borishini taqozo etmoqda. Qurolli kuchlarni modernizatsiya qilish, yangi harbiy texnik vositalarning ishlab chiqilishi hamda strategik va taktik yondashuvlarning takomillashuvi natijasida harbiy faoliyatda ilgari mavjud bo'lmagan yangi tushunchalar vujudga kelmoqda.

Ushbu tushunchalarning til vositasida aniq va izchil ifodalanishi terminologik birliklarning muntazam ravishda boyib borishiga olib keladi. Natijada harbiy terminlarning semantik maydoni kengayib, ularni tizimli va ilmiy asosda o'rganish zarurati yuzaga keladi [Ryabov, 2009: 51].

Harbiy-texnik terminologiya umumtil tizimining maxsus va ixtisoslashgan qatlami sifatida shakllanib, professional harbiy muloqot ehtiyojlariga xizmat qiladi. Terminlarning noto'g'ri yoki noaniq qo'llanilishi harbiy buyruqlar va texnik hujjatlarda jiddiy tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu bois terminologik aniqlik masalasi zamonaviy tilshunoslikda muhim ilmiy muammolardan biri sifatida qaraladi [Danilenko, 1977: 84].

Asosiy qism. Harbiy-texnik terminologiya alohida terminlar majmui emas, balki o'zaro bog'langan va ierarxik munosabatlarga ega bo'lgan murakkab tizim hisoblanadi. Ushbu tizim harbiy fan va texnikaning rivoji bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Har bir yangi texnologik yechim yoki tashkiliy model o'ziga xos terminologik birliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi [Ptushenko, 2010: 58]. Shu sababli harbiy terminologiyani statik hodisa sifatida emas, balki dinamik tizim sifatida o'rganish metodologik jihatdan muhimdir.

Ingliz tilidagi weapon, deployment, surveillance kabi terminlar semantik jihatdan yuqori darajada ixcham bo'lib, texnik va funksional ma'noni bir birlik doirasida mujassamlashtiradi.

O'zbek tilida esa ushbu terminlar ko'pincha qurol, joylashtirish, kuzatuv kabi izohli yoki semantik jihatdan kengroq birliklar orqali ifodalanadi. Bu holat terminlarning semantik tuzilishi tilning tipologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi [Leychik, 2007: 112].

Harbiy-texnik terminlarni leksik-semantik guruhlariga ajratish ularning mazmunini tizimli ravishda tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqot jarayonida terminlar qurol-aslaha, harbiy texnika hamda boshqaruv va taktika guruhlariga ajratildi. Masalan, missile, artillery, drone terminlari harbiy texnika guruhiga mansub bo'lib, ular zamonaviy jangovar vositalarni ifodalaydi. Bunday tasnif terminologik birliklarning funksional vazifalarini aniqlashga xizmat qiladi [Ryabov, 2009: 94].

Harbiy terminologiyada sinonimiya va polisemiya hodisalari alohida muammo sifatida qaraladi. Masalan, sniper – mergan, okop – xandaq kabi birliklar semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, harbiy hujjatlarda ularning parallel qo'llanilishi ma'no noaniqligiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, operation terminining tibbiyot va harbiy sohada turli ma'nolarni anglatishi polisemiya hodisasining yorqin namunasidir. Shu bois harbiy terminologiyada bir ma'nolilik va standartlashuv tamoyillariga amal qilish zarur hisoblanadi [Reformatskiy, 1999: 164-165].

Sinonimiya hodisasi harbiy terminologiyada ko'pincha tarixiy taraqqiyot va turli til manbalari ta'siri natijasida yuzaga keladi. Masalan, sniper – mergan, okop – xandaq kabi birliklar semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, ularning parallel qo'llanilishi terminologik aniqlikka putur yetkazishi mumkin. "Sniper" termini ingliz tilidan kirib kelgan xalqaro termin bo'lib, zamonaviy harbiy hujjatlarda ko'proq texnik va professional mazmunga ega, "mergan" esa o'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida shakllangan va badiiy hamda публицистик matnlarda faolroq qo'llaniladi. Agar rasmiy harbiy hujjatlarda ushbu ikki birlik bir tushuncha uchun navbatma-navbat ishlatilsa, bu holat terminologik beqarorlikka sabab bo'ladi.

Xuddi shunday, okop va xandaq terminlari ham sinonimik munosabatda bo'lib, biri rus tili orqali o'zlashgan, ikkinchisi esa milliy leksik birlik hisoblanadi. Harbiy nizom va qo'llanmalarda ushbu terminlardan faqat bittasini me'yor sifatida belgilash, ikkinchisini esa izohiy yoki tarixiy birlik sifatida cheklash terminologik aniqlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Polisemiya hodisasi esa ayniqsa terminologiya uchun yanada murakkab muammo sanaladi.

Masalan, operation termini ingliz tilida bir nechta sohada faol qo'llaniladi. Tibbiyotda u jarrohlik amaliyotini anglatadi, harbiy sohada harbiy operatsiya, ya'ni muayyan strategik yoki taktik harakatlar majmuasini ifodalaydi.

Agar kontekst yetarli darajada aniqlanmagan bo'lsa, mazkur termin noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Shu sababli harbiy matnlarda "military operation" kabi aniqlashtiruvchi birikmalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Bundan tashqari, intelligence termini ham polisemiya hodisasiga yorqin misol bo'la oladi.

Umumtil doirasida u "aql, idrok" ma'nosini anglatga, harbiy kontekstda "razvedka" tushunchasini ifodalaydi. Tarjima jarayonida yoki kontekstsiz qo'llanilganda ushbu termin ma'nosining noto'g'ri anglanishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Shu bois terminologik tizimda har bir terminning aniq sohaviy ma'nosi qat'iy belgilanishi lozim.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, harbiy terminologiyada bir ma'nolilik (monosemiya) va standartlashuv tamoyillariga amal qilish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Terminlarni yagona me'yor asosida qo'llash harbiy muloqotda aniqlikni ta'minlaydi, tarjima jarayonida xatolarning oldini oladi va xalqaro harbiy hamkorlikda tushunmovchiliklar yuzaga kelish ehtimolini kamaytiradi.

Xulosa. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi harbiy-texnik terminlarning leksik-semantik tizimi qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Harbiy-texnik terminologiya o'zaro bog'langan va ierarxik jihatdan tashkil topgan tizim ekanligi aniqlandi. Terminlarni leksik-semantik guruhlarga ajratish ularning semantik aniqligini oshirishga xizmat qilishi isbotlandi.

Shuningdek, sinonimiya va polisemiya hodisalari harbiy muloqotda terminologik noaniqlik manbai bo'lishi mumkinligi ko'rsatildi. Olingan natijalar harbiy terminologiyani standartlashtirish va tarjima jarayonlarini takomillashtirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Реформатский А. А. Введение в языкознание. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 536 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
3. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. – М.: ЛКИ, 2007. – 256 с.
4. Рябов А. Г. Военная терминология и её системная организация. – М.: Военное издательство, 2009. – 192 с.
5. Птушенко А. В. Теоретические основы классификации военной терминологии. – М.: Наука, 2010. – 164 с.